Historia scholastica 2

2025
11

Mezinárodní časopis
pro dějiny výchovy a vzdělání

International Review
for History of Education

Národní pedagogické muzeum
a knihovna J. A. Komenského

Praha 2025

Historia scholastica
Číslo 2, prosinec 2025, ročník 11
Number 2, December 2025, Volume 11

Šéfredaktor ***Editor-in-chief***
PhDr. Jan Šimek, Ph.D. (jan.simek@npmk.cz)

Zástupce šéfredaktora ***Deputy Editor***
Mgr. Jakub Seiner (seiner@npmk.cz)

Redakční rada ***Editorial Board***
prof. PhDr. Martin Holý, Ph.D. (Historický ústav Akademie věd ČR)
doc. PhDr. Dana Kasperová, Ph.D. (Technická univerzita v Liberci)
prof. PhDr. Jiří Knapík, Ph.D. (Slezská univerzita v Opavě)
prof. PhDr. Milena Lenderová, CSc. (Univerzita Pardubice)
prof. PhDr. Karel Rýdl, CSc. (Univerzita Pardubice)
doc. Mgr. Jaroslav Šebek, Ph.D. (Univerzita Karlova v Praze a Akademie věd ČR)
doc. PhDr. Růžena Váňová, CSc. (Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze)
Mgr. Magdaléna Šustová (Muzeum hlavního města Prahy)
prof. Dr. Marta Brunelli, Ph.D. (Università di Macerata)
prof. Dr. Antonella Cagnolati (Università di Foggia)
prof. Dr. Marcelo Caruso (Humboldt Universität Berlin)
prof. Dr. Lucien Criblez (Universität Zürich)
prof. Andreas Fritsch (Deutsche Comenius Gesellschaft)
prof. Dr. Gerald Grimm (Universität Klagenfurt)
prof. Dr. Andreas Hoffmann-Ocon (Pädagogische Hochschule Zürich)
prof. PhDr. Blanka Kudláčová, Ph.D. (Trnavská univerzita v Trnave)
prof. Dr. Eva Matthes (Universität Augsburg)
prof. Dr. András Németh (Eötvös Loránd Tudományegyetem Budapest)
prof. Dr. Jürgen Oelkers (Emeritus Professor Universität Zürich)
prof. PhDr. Jaroslav Pánek, DrSc., dr.h.c. (Historický ústav Akademie věd ČR)
prof. Dr. Simonetta Polenghi, Ph.D. (Università Cattolica del Sacro Cuore Milano)
prof. Dr. Edvard Protner (Univerza v Mariboru)
prof. Dr. Dr.h.c. Ehrenhard Skiera (Univ. Prof. a.D. Europa-Universität Flensburg)

Výkonná redaktorka ***Executive Editor***
Mgr. Lucie Bortová (bortova@npmk.cz)

Vydavatel ***Publisher***
Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského
Valdštejnská 20, 118 00 Praha 1, Česká republika, IČ 61387169, www.npmk.cz

Obálka a grafická úprava ***Cover and Graphic Design***
Pavel Průša

Sazba ***Type Setting***
Mgr. Lucie Bortová

Tisk ***Printed by***
Tiskárna PROTISK, s. r. o., Rudolfovská 617, 370 01 České Budějovice, Česká republika

Časopis Historia scholastica vychází 2× ročně. *Historia scholastica is published twice a year.*

Indexováno v ***Indexed in***
SCOPUS, ERIH+, DOAJ, EBSCO, Ulrich's Periodicals Directory

ISSN 1804-4913 (print), ISSN 2336-680X (online)
Číslo registrace MK ČR E 22258

Obsah
Contents

Úvodník
Editorial

9 —— Martina Halířová

Studie
Studies

15 Než přijde Felbiger. Vídeňská předehra tereziánské školské reformy, role F. K. Kressela von Qualtenberg a počátky pražské normální školy
Until Felbiger Comes. The Viennese Prelude to the Theresian School Reform, the Role of F. K. Kressel von Qualtenberg and the Beginnings of the Prague Normal School
—— Daniela Tinková

41 Felbiger a okruh jeho uhorských spolupracovníkov
Felbiger and His Circle of Hungarian Collaborators
—— Eva Kowalská

61 Ideové prepojenie Allgemeine Schulordnung a Ratio educationis
Ideological Connection Between Allgemeine Schulordnung and Ratio Educationis
—— Miroslava Slezáková

73 Rozvoj sítě triviálních škol na Moravě na konci 18. století
The Development of the Network of Minor Schools in Moravia at the End of the 18th Century
—— Veronika Macháňová

99 Školní budovy na panstvích Hranice a Lipník nad Bečvou na konci 18. a počátku 19. století
School Buildings on the Estates of Hranice and Lipník nad Bečvou at the End of the 18th and Beginning of the 19th Centuries
—— Helena Kovářová

115 Štólové poplatky jako jeden ze zdrojů finančního zabezpečení učitelů ve druhém desetiletí 18. století
Parish School Teachers in Bohemia at the Beginning of the 18th Century and the Amount of Ecclesiastical Fees as a Source of Income
—— Miloš Sládek

Studie
Studies

131 Jazyk a vzdělání jako klíč k proměně židovské společnosti: počátky sekulárního vzdělávání českých Židů

Language and Education as the Key to the Transformation of Jewish Society: The Beginnings of Secular Education of Jews in Bohemia

—— Iveta Cermanová

157 Staré texty pro nové žáky. Učebnice židovských sekulárních škol v českých zemích na konci 18. století

Old Texts for New Pupils: Textbooks of Jewish Secular Schools in the Czech Lands at the End of the 18th Century

—— Andrea Jelínková

177 Protestantské konfesijní školy v českých zemích z kvantitativního hlediska

A Quantitative Analysis of Protestant Confessional Schools in the Czech Lands

—— Zdeněk R. Nešpor

193 Školní docházka, sociální složení a postavení žáků hlavní školy v pevnostním Hradci Králové na přelomu 18. a 19. století

School Attendance, Social Composition and the Status of Pupils at the Main School in the Fortress Town of Hradec Králové at the Turn of the 18th and 19th Centuries

—— Milena Lenderová

211 Gramotnost v řemeslnickém prostředí

Literacy in the Context of Craftsmanship

—— Jana Stráníková

233 Farní školy na Táborsku v roce 1713 z pohledu přípravných spisů pro tereziánský katastr

Parish Schools in the Tábor Region in 1713 in the Light of the Preparatory Documents for the Theresian Cadastre

—— Tereza Wiendlová

Studie
Studies

243 Tereziánský školský řád a táborské školství do poloviny 19. století

The Theresian School Order and the Education System in Tábor until the Mid-19th Century

—— Miroslav Novotný

Recenze
Book review

263 Halířová, Martina & Linda, Jaromír (eds.), 2024. *Všeobecný školní řád Marie Terezie z roku 1774. Edice původního českého překladu (1776)*

Halířová, Martina & Linda, Jaromír (eds.), 2024. Maria Theresa's General School Ordinance of 1774: An Edition of the Original Czech Translation (1776)

—— Petr Odehnal

269 Šimek, Jan, 2025. *Bzukot školních zahrad. Od tereziánských reforem po současnost*

Šimek, Jan, 2025. The Buzz of School Gardens: From the Theresian Reforms to the Present

—— Magdaléna Šustová

Ediční poznámka
Editor's note

Vážené čtenářky, vážení čtenáři,
dovolujeme si Vás informovat o změnách v redakčním týmu našeho časopisu. Tomáš Kasper se začátkem roku 2025 po dlouholetém a vysoce záslužném vedení redakce rozhodl vzdát se funkce šéfredaktora. Pracovní poměr v Národním pedagogickém muzeu v listopadu 2024 ukončila Markéta Pánková, která zastávala funkci zástupkyně šéfredaktora a nemalou měrou se podílela na podobě a odborné úrovni periodika. Oba jmenovaní se ještě podíleli na přípravě čísla 1/2025. Aktuální číslo 2/2025 je prvním, které vzniklo plně v gesci nového redakčního vedení. Funkci šéfredaktora nyní zastává Jan Šimek, jeho zástupcem se stal Jakub Seiner. Oba jsou respektovanými autory řady studií z oblasti dějin školství a zároveň dlouholetými pracovníky Národního pedagogického muzea a knihovny J. A. Komenského, které je od roku 2025 jediným vydavatelem časopisu.

Věříme, že kontinuita odborné kvality a otevřenost k novým podnětům budou i nadále charakteristickými rysy našeho periodika.

Za Národní pedagogické muzeum a knihovnu J. A. Komenského

Klára Ehrlich
ředitelka

Dear Readers,
we would like to inform you about several changes within the editorial team of our journal. At the beginning of 2025, after many years of distinguished and highly commendable service, Tomáš Kasper decided to step down from his position as Editor-in-Chief. In November 2024, Markéta Pánková concluded her employment at the National Pedagogical Museum; she had served as Deputy Editor-in-Chief and

contributed significantly to the journal's profile and scholarly quality. Both colleagues were still involved in preparing issue 1/2025. The present issue, 2/2025, is the first produced entirely under the responsibility of the new editorial leadership. The role of Editor-in-Chief is now held by Jan Šimek, with Jakub Seiner serving as his deputy. Both are respected authors of numerous studies in the history of education and long-standing staff members of the National Pedagogical Museum and Library of J. A. Comenius, which has been the journal's sole publisher since 2025.

We trust that continuity in scholarly quality and openness to new ideas will continue to remain hallmarks of our periodical.

On behalf of the National Pedagogical Museum and Library
of J. A. Comenius,

Klára Ehrlich
Director

Úvodník
Editorial

Vážené a milé čtenářky, vážení a milí čtenáři,
druhé číslo časopisu vydané v roce 2025 je věnováno 250. výročí od vydání *Všeobecného školního řádu*, který vstoupil v platnost dne 6. 12. 1774. Toto nařízení vydané Marií Terezií zpřístupnilo základní vzdělání širokým vrstvám společnosti a spolu s dalšími dokumenty, jako byla *Metodní kniha pro učitele*, určilo podobu základního školství, zavedlo osnovy, metody výuky, stanovilo kvalifikaci učitelů a organizaci škol. Uvedenými kroky byly položeny základy, na kterých stojí současné školství.

Příspěvky obsažené v tomto čísle se zaměřují především na 18. století. Na jeho obsahu se podíleli renomovaní čeští i slovenští badatelé zabývající se osvícenstvím i studenti doktorandských programů.

Daniela Tinková popisuje méně známou fázi přípravy tereziánské školské reformy, která směřovala k sekularizaci a zavedení němčiny jako vyučovacího jazyka. Eva Kowalská reflektuje úlohu Felbigera v Uhersku, zejména při založení první normální školy v Prešpurku (1775). Snahy o unifikaci školství v Uhersku však narazily na odpor kvůli náboženským rozdílům. Miroslava Slezáková porovnává rakouský školní řád a *Ratio educationis* platný v Uhersku, zdůrazňuje jejich společné rysy (např. snahu o centralizaci a modernizaci školství) i rozdíly (větší autonomie v Uhersku, vliv náboženských poměrů). Ukazuje také odlišný vývoj školství v západní a východní části monarchie.

Studie Veroniky Macháňové sleduje rozvoj sítě triviálních škol na Moravě po roce 1774, jejich regionální specifika, klíčové aktéry a postavení nekatolických škol. Na základě archivních pramenů analyzuje reálnou implementaci školních reforem v kontextu habsburské monarchie. Helena Kovářová zkoumá financování výstavby triviálních škol na střední Moravě po roce 1774. Zaměřuje se především na roli pozemkové vrchnosti a patronátní povinnosti Dietrichsteinů. Na základě

školských fasí a vrchnostenské agendy sleduje vývoj na panství až do počátku 19. století.

Článek Miloše Sládka se zabývá finančním zabezpečením učitelů farních škol v Čechách na počátku 18. století, zejména příjmy ze štólových poplatků. Ukazuje, že učitelé měli výrazně nižší příjmy než faráři.

Zavedením vzdělávací povinnosti pro české Židy v 80. letech 18. století v rámci josefínských reforem se zabývá příspěvek Ivety Cermanové. Ukazuje vznik dvojkolejného systému kombinujícího státní sekulární výuku s tradiční náboženskou výukou. Pozornost je věnována počátkům německo-židovského školství, formám výuky v různých obcích a dlouhodobým dopadům těchto změn na židovskou komunitu. Andrea Jelínková analyzuje používané učebnice v židovském prostředí (zejména slabikáře a čítanky) mezi 80. lety 18. století a počátkem 19. století a porovnává je s učebnicemi pro křesťanské školy. Výzkum ukazuje, jak se učebnice přizpůsobovaly specifickému postavení Židů a jak reformy ovlivnily podobu židovského vzdělávání. Protestantskému školství se věnuje příspěvek Zdeňka R. Nešpora. Autor konstatuje, že zatímco české reformované školy postupně zanikaly, německé luterské školy často fungovaly až do druhé světové války. Autor na konkrétních příkladech sleduje vznik těchto škol a uvádí příčiny jejich zániku.

Vývoj obecného školství v Hradci Králové od tereziánských reforem do 2. poloviny 19. století sleduje ve svém příspěvku Milena Lenderová, ukazuje proměnu od neodborné výuky v provizorních podmínkách k systému kvalifikovaných učitelů a stovek žáků. Studie se zaměřuje na počet a sociální složení žáků, mezi nimiž byly výrazně zastoupeny děti vojáků a drobných výrobců. Na základě analýzy rodinné korespondence poukazuje Jana Stráníková na vliv vzdělání a rodinného prostředí na rozvoj psaného jazyka. Tereza Wiendlová zkoumá farní školství na Táborsku na počátku 18. století na základě duchovních tabel vyhotovených pro tereziánský katastr. Přibližuje čtenářům rozdíly mezi městskými a venkovskými školami, nízké příjmy učitelů, špatný stav budov a poukazuje na vliv chudoby regionu na vzdělávání. Na její studii navazuje Miroslav Novotný, který sleduje vývoj školství v královském městě Tábor od osvícenských reforem do poloviny 19. století. Zmiňuje

působení významných osobností a ukazuje, jak se Tábor postupně zařadil mezi vzdělanostní centra jižních Čech.

Tematické číslo obsahuje pestrou směsici příspěvků a přináší originální poznatky, ať už jde o sekularizaci školství, regionální specifika, financování škol, nebo vývoj vzdělávání židovské a protestantské komunity. Zastoupeny jsou makrohistorické analýzy a mikrohistorické sondy do konkrétních regionů, škol a komunit.

Příspěvky obsažené v tomto čísle reflektují historické kořeny našeho školství a zároveň nabízí hluboký vhled do proměn vzdělávání v habsburské monarchii.

Martina Halířová
editorka čísla 2/2025

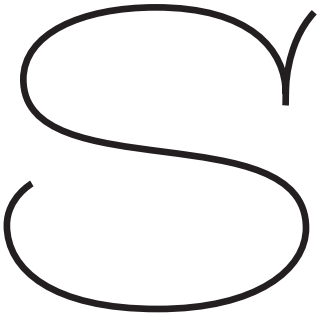

Studie
Studies

15 Daniela Tinková

41 Eva Kowalská

61 Miroslava Slezáková

73 Veronika Macháňová

99 Helena Kovářová

115 Miloš Sládek

131 Iveta Cermanová

157 Andrea Jelínková

177 Zdeněk R. Nešpor

193 Milena Lenderová

211 Jana Stráníková

233 Tereza Wiendlová

243 Miroslav Novotný

Štólové poplatky jako jeden ze zdrojů finančního zabezpečení učitelů ve druhém desetiletí 18. století

Miloš Sládek[a]

[a] Charles University, Catholic Theological Faculty, Department of Ecclesiastical History and Literary History, Czech Republic
milos.sladek@seznam.cz

Received 20 March 2025
Accepted 6 May 2025
Available online 31 December 2025

DOI 10.82130/hs2025-02-006

Abstract **Parish School Teachers in Bohemia at the Beginning of the 18th Century and the Amount of Ecclesiastical Fees as a Source of Income**

The topic of parish schools in Bohemia at the beginning of the 18th century remains one of the least explored areas of historical research. Yet this subject is of considerable importance, both from the perspective of the literacy of the population and in terms of the influence of book production on broader social strata. At that time, the network of schools in Bohemia was denser than the network of parishes. This study primarily addresses questions concerning the financial security of teachers of the period, focusing in particular on the issue of "štóla" (the teacher's share of ecclesiastical fees). Teachers' incomes were significantly lower than those of priests, and the principle of the so-called "one-third štóla" was applied only in exceptional cases. Teachers obtained most of their income from singing at funerals, while payments for weddings or baptisms were considerably smaller. However, many of the data found in primary sources are not entirely reliable. Most priests deliberately entered lower figures into the official questionnaires, as they feared increased taxation of teachers who were, in general, rather poorly remunerated.

Keywords parish schools, teachers, ecclesiastical fees ("štóla" payments), literacy, taxation

Farním školám v Čechách v pobělohorském období se doposud věnovalo jen minimum prací, naprostá většina z nich navíc zpracovává problematiku jen v rámci poněkud úzce vymezených regionů nebo se přednostně zaměřuje na jinou problematiku (Hejnic, 1974; Bartůšek, 1978; Hanzal, 1972; Kádner, 1923; Dvorský, 1886; Winter, 1901; Stuchlá, 2004; Zich, 2017; Wiendlová, 2022). V poněkud lepší situaci

je Morava, a to jednak díky souboru studií o tamních církevních dějinách od Rudolfa Zubera, jednak vzhledem k relativně bohatému souboru dat, který k farním a triviálním školám shromáždil Petr Hlaváček (Zuber, 2003; Hlaváček, 2025). Přitom je téma farních škol z hlediska kulturních dějin velmi důležité, souvisí s gramotností našich předků, a tím i s kulturním a náboženským přehledem tehdejších lidí, s otázkami čtenářství a samozřejmě i s problematikou vydávání knih v období baroka. Důležité je toto téma také z hlediska tereziánských školských reforem. Klíčovou zůstává mimo jiné otázka, do jaké míry síť triviálních škol v době Marie Terezie kontinuálně navazovala na školy z předchozí doby a do jaké míry vydání Všeobecného školního řádu vedlo k zahuštění sítě škol poskytujících základní vzdělání.

Na základě poměrně rozsáhlého pramenného výzkumu je možné konstatovat, že síť farních škol na přelomu 17. a 18. století byla hustší než tehdejší síť far. Údaje vycházejí především z průzkumu duchovních tabel z let 1713–1715 a z farářských relací z let 1677 a 1700. Iniciativa ke vzniku tabel vzešla především od moci světské a světskému účelu měly také tabely sloužit. Faráři či administrátoři je vyplňovali vždy za celou farnost buď na předtištěných formulářích, nebo častěji na listech, na které si předem předepsali dané kolonky formuláře. Jeden exemplář byl zasílán světským úřadům a stal se podkladem pro dlouhá léta vznikající tereziánský katastr, druhý exemplář si ponechávali okrskoví vikáři a následně jej zřejmě zasílali pražskému arcibiskupství. Dnes jsou oba exempláře ve většině případů uloženy v prvním oddělení Národního archivu v Praze, jeden je součástí fondu Archiv pražského arcibiskupství (dále v textu APA), druhý nalezneme ve spisech fondu Tereziánský katastr, obvykle na počátku spisů jednotlivých panství a statků (podrobněji Stuchlá, 2004, s. 10, v přítomném souboru příspěvků Wiendlová, 2025). Vedle dat o farních příjmech a majetcích, o množství filiálních kostelů a kaplí, o vybavení kostelů z hlediska mešních potřeb a o farních budovách se tu objevují i údaje o farních školách, stavu školních budov a příjmech učitele. Farářské relace naopak vznikly z iniciativy pražského arcibiskupství, oproti tabelám v nich některé údaje chybí, kupříkladu o konkrétní výši příjmů učitelů, jiná data, například údaje o vizitacích škol, nalezneme naopak pouze v relacích.

Školy stávaly takřka vždy v centru farnosti, obvykle nedaleko farního kostela, v krajích Hradeckém, Boleslavském, Chrudimském, Litoměřickém, Žateckém a částečně i na Loketsku a Kouřimsku bylo běžné, že školy existovaly i u některých filiálních kostelů. Přitom síť farních škol se v průběhu 18. století pomalu, ale jistě zahušťovala. Na základě duchovní tabely z roku 1713 je možné odhadnout, že celkový počet farních škol v Čechách (s Kladskem, ale bez Chebska) se tehdy pohyboval mezi třinácti sty a čtrnácti sty (včetně školní výuky v chalupách a na radnicích), zatímco počet obsazených far v té době zřejmě nedosahoval ani tisícovky (srov. Maur, 1993, s. 166, 168–170). Uvedený počet míst se školní výukou tak zhruba odpovídá počtu škol, který na území Čech uvádí fasse z let 1772–1775, nebo jej spíše mírně překračuje (Hanzal, 1972, s. 161–163).

Mezi školami na přelomu 17. a 18. století byly velké rozdíly, mnohé z městských škol měly více učitelů (až pět), naopak na venkově v řadě případů zcela chyběla školní budova a učilo se v některé z chalup, výjimečně i v domečcích sbitých ze starého dříví. Venkovský učitel obvykle bydlel přímo ve škole, městský si velmi často mohl dovolit vlastní dům. Ve městech se obvykle vyučovalo během celého roku s výjimkou krátkých prázdnin na konci léta, v menších vesnicích probíhala výuka jen v zimě, případně od pozdního podzimu do časného jara.

Učitelé farních škol se pochopitelně soustředili především na výuku čtení, psaní, počítání a náboženství, k tomu většinou přidávali i základy hudební nauky, někde se vybraní chlapci učili také základy ministrování a procvičovali se ve zpěvu duchovních písní. Výuka náboženství paralelně probíhala i na farách, obvykle v neděli odpoledne, a byla v daném období na rozdíl od školní výuky povinná. V naprosté většině případů neznáme počty dětí, které danou farní školu navštěvovaly, faráři v relacích i v duchovní tabele uvádějí jejich počty zcela výjimečně, obvykle v případech, kdy se knězi zdála návštěvnost školy velmi nízká. Nicméně můžeme odhadnout, že do škol chodila ve městech polovina nebo většina dětí, na vesnicích se jejich počet pohyboval někde mezi polovinou a desetinou, výjimečně neměl učitel v některých venkovských lokalitách dočasně žádné žáky.

Za výuku platili rodiče učiteli za každé dítě asi dva krejcary týdně. Takové příjmy by však pro výživu kantora a jeho rodiny (naprostá většina učitelů byla ženatých) zdaleka nestačily. Ve městech představovaly klíčovou položku v příjmech učitelů prostředky vyplácené městskými radami, na venkově dostávali kantoři finanční příspěvky od vrchností jen v nečetných případech, často se vrchnost, pokud se týká výdajů na učitele, omezovala jen na několik věder tzv. patoků (podřadný pivní nápoj) z vrchnostenského pivovaru. Tzv. posnopné, naturálie od venkovských obyvatel dané farnosti, bylo jen nepříliš zásadním příspěvkem na výživu učitele, snopy obilí, které sedláci a chalupníci učiteli odváděli, nebyly dle poznámek některých farářů příliš kvalitní, mnohde z nich byla část zrna vypadaná. Učitelé sice chodili koledovat několikrát do roka, ale ani výše koledy nebývala nijak vysoká (podrobněji Sládek, 2025).

Proto byla hlavní část příjmů venkovských (ale i mnohých městských) učitelů vázaná na farnost a její chod. Vesničtí kantoři vždy zajišťovali hudební doprovod mší, mnohdy i s vybranými chlapci coby zpěváky, hráli a zpívali při svatbách a pohřbech, leckde natahovali věžní hodiny, zvonili, zapisovali údaje do matrik. Ani všechny tyto činnosti je však obvykle neuživily, a tak mnohdy vykonávali další profesi (písaři, řezníci, hodináři, krejčí, pastýři), případně si alespoň přivydělávali v období sezónních zemědělských prací jako podruzi. O všech těchto činnostech spjatých s přivýdělky nemáme celkovou představu, protože kněží, kteří připravovali podklady pro budoucí katastr, je v mnoha případech vůbec nezachytili. Neměli pochopitelně zájem na tom, aby nepříliš dobře placení učitelé dané farnosti byli v budoucnu nějak výrazně zdaněni, pak by totiž farnost měla problém kohokoliv na místo venkovského učitele sehnat. Proto nutně musíme předpokládat, že dochované archivní prameny záměrně uvádějí finanční situaci učitelů v horším světle, než jaká ve skutečnosti byla.

V tomto příspěvku se zaměřím na důležitou část příjmů učitelů od farnosti, na výši štóly. Štólovými poplatky se rozuměly poplatky za křty, svatby, pohřby, ohlášky, případně některé další náboženské úkony (například úvod rodičky po šestinedělí), které od rodičů, příbuzných

nebo pozůstalých dostávali kněz a učitel. V odborné literatuře se někdy uvádí, že učitelům připadala v porovnání s příjmy učitele v 18. století třetinová štóla (Stuchlá, 2004, s. 74; údaj k roku 1754), tedy že kněz dbal nebo měl dbát na to, aby se veškeré příjmy z uvedených náboženských úkonů dělily mezi učitele a kněze v poměru 1/3 : 2/3. Mělo to své opodstatnění, protože učitel představoval při většině z uvedených úkonů důležitou osobu, obvykle zpíval, hrál na hudební nástroje, mnohdy se zřejmě také zásadně podílel na přípravě celé slavnosti.

Dochované prameny však z hlediska příjmů učitelů vypovídají o poněkud jiné situaci. V roce 1713 se princip třetinové štóly uplatňoval jen v několika málo jednotlivých farnostech, plošně pouze v severovýchodním výběžku Českého království, konkrétně v Králíkách a v přilehlých farních školách v centrech farností v celém hrabství Kladském.[1] Je třeba konstatovat, že přes okrajovou polohu této oblasti z hlediska Českého království a přes poměrně hornatý reliéf tamní krajiny to byly farnosti poměrně lidnaté a z hlediska příjmů bohaté, ve kterých zůstával knězi i při uplatnění principu třetinové štóly dostatek prostředků pro chod farního hospodářství. Ve většině farností ve vnitřních Čechách se však ještě dlouho po skončení třicetileté války projevovala chudoba farníků a štólové příjmy byly přes pozvolný nárůst počtu obyvatel v některých obcích celkově poměrně nízké. Farář ve Vraném u Slaného například v duchovní tabele z roku 1713 píše: „Děkoval bych Pánu Bohu, kdyby se křest od každýho veskrz po třiceti krejcarech, funus podobně, copulatí [svatba, pozn. M.S.] po jednom zlatém třiceti krejcarech platila, a častěj nejen polovici, nýbrž i darmo státi nemusila, koleda u mnohýho jeden krejcar, u mnohýho tři krejcary, u mnohýho dokonce nic přináší, a snad kdyby mi vo pohoršení nebylo, takovou bych nežádal.“[2] Na jedné straně sice mohl trochu přehánět, je přece zjevné, že komentoval údaje k připravovanému katastru, tedy k budoucímu zdanění jím spravované farnosti, na straně druhé je ovšem třeba připomenout, že uváděním chybných či na první pohled podezřelých informací by

1 Národní archiv Praha, fond APA I., tabela 1713, sign. B 15/25, i. č. 1413, Kladsko, vikariát Kladsko.

2 Tamtéž, sign. B 14/29, i. č. 1389, Slánsko, vikariát Velvary, farnost Vraný.

do farnosti mohl nechtěně přivolat revizitační komisi, která mnohé sporné údaje cíleně ověřovala. Kněží byli na poplatcích ze štóly do určité míry existenčně závislí, zvlášť na venkově neměli mnoho jiných přímých finančních příjmů. K farám a k některým kostelům sice přináležely polnosti, mnohdy relativně výnosné, nicméně ty bylo třeba obdělávat, přitom robotní povinnosti k farám zdaleka nebyly běžné, a pokud se někde v pramenech vyskytnou, týkaly jen několika málo osob a několika málo dní v roce. Venkovští faráři tak nutně museli zaměstnávat, platit, ubytovávat a vyživovat nejen farní kuchařku, ale i čeládku – a s tím byly pochopitelně spojeny další finanční požadavky. Vzácně dochované údaje z Morašic u Litomyšle dokládají výši výdajů farnosti na osazenstvo fary. Kuchařce kněz musel platit deset zlatých ročně, pacholkovi také deset zlatých, děvečce sedm zlatých, pastýři tři zlaté a třicet krejcarů, nádeníkům úhrnem deset zlatých, pro dům za bečku soli kněz platil třináct zlatých, za maso do roka patnáct zlatých, za koření čtyři zlaté, za lékaře ročně šest zlatých, dále musel farář pro sebe a pro čeládku získat ročně přes 3300 litrů žita na pečení chleba (základní příloha takřka ke všem jídlům), ječmen na velké i malé kroupy, něco pšenice a hrachu, oves pro výživu páru koní a také šrot pro prasata a ovce.[3] I když část těchto produktů vypěstovali ve farním hospodářství, je zjevné, že uvedené částky a finanční prostředky na výživu zvlášť v nepříliš úrodném roce chod celé farnosti výrazně zatěžovaly.

Zřejmě i z těchto důvodů většina farností princip třetinové štóly pro učitele neuplatňovala, přesněji nemohla si jej dovolit. Svou roli mohla sehrávat i skutečnost, že řada farností měla na svém teritoriu i dvě, tři, výjimečně i šest nebo sedm škol, uplatňovat princip třetinové štóly pro jednoho každého učitele by bylo v těchto případech naprosto nemožné. O to více se tak venkovští učitelé museli věnovat řemeslu nebo polním pracím na úkor výuky.

Výše štóly a poměr mezi štólovým poplatkem knězi a učiteli se v naprosté většině farností pohybovaly rozdílně podle druhu nábožen- ského úkonu, v případě pohřbů zřejmě i podle pozůstalými

3 Tamtéž, sign. 15/2, i. č. 1391, Chrudimsko, vikariát Choceň, farnost Morašice.

zvolené formy pohřbu. Největší diference mezi vyžadovaným štólovým poplatkem faráři a poplatkem učiteli byla při oddavkách, úloha kněze zde byla tehdy považována za zásadní, naopak učitel se obvykle zřejmě podílel jen krátkým zpěvem nebo krátkou hrou na varhany. Například v Hodkovicích nad Mohelkou požadoval kněz za oddavky jeden zlatý a třicet krejcarů, učitel dostával pouze šest krejcarů, v nedalekém Rychnově u Jablonce nad Nisou byla situace shodná, jen učitel zde na tom byl nepatrně lépe, dostával devět krejcarů. O tom, že jeden zlatý a třicet krejcarů byla roku 1713 obvyklá taxa pro kněze za svatební obřad, svědčí i data z Nové Vsi u Chrastavy, Sloupnice a z Karle na Svitavsku, z Českého Dubu, Stráže pod Ralskem, Jablonného v Podještědí nebo z Osečné na Liberecku. Z těchto ojediněle dochovaných údajů vyplývá, že výše poplatku se nelišila ani v různých krajích, ani v etnicky českých a v etnicky německých oblastech. Snad pouze v Dobranově u České Lípy uvádí farář poloviční poplatek, tedy čtyřicet pět krejcarů. Učitel dostal za zpěv či hraní při sňatku nejvíce v Osečné na Liberecku (čtrnáct krejcarů), nejméně ve Sloupnici u Chocně (tři krejcary). Za křest dostávali kněží obvykle třicet krejcarů, v Nové Vsi u Chrastavy byla z neznámých důvodů taxa trochu nižší, dvacet krejcarů a tři denáry (šest denárů = jeden krejcar). Učitelé zřejmě v řadě farností nedostávali za vlastní křest nic, ale faráři jim jako přivýdělek dobrovolně platili za zápis do matriky narozených (například v Hodkovicích nad Mohelkou nebo v Osečné), jinde dostávali za křest tři krejcary (Sloupnice, Karle), nejvíce v Rychnově u Jablonce, dvacet jedna krejcarů, zde je ovšem poplatek zřejmě přímo spojen se zápisem do matriky a snad i s bohatším zpěvem nebo hraním na varhany.[4]

Za pohřeb se někdy faráři platila takřka stejná částka jako za sňatek (například v Nové Vsi u Chrastavy), jinde byly běžné pohřby

4 Tamtéž, sign. B 15/8, i. č. 1397, Boleslavsko, vikariát Frýdlant, farnost Hodkovice nad Mohelkou, farnost Jablonné (v Podještědí), farnost Dobranov, farnost Stráž pod Ralskem, administratura Nová Ves, sign. B 15/9, i. č. 1398, Boleslavsko, vikariát Český Dub, farnost Český Dub, farnost Rychnov (u Jablonce nad Nisou), farnost Osečná, sign. B 15/2, i. č. 1391, Chrudimsko, vikariát Choceň, farnost Sloupnice, farnost Karle.

levnější (ve Sloupnici čtyřicet krejcarů, v Rychnově u Jablonce jeden zlatý a patnáct krejcarů). Za velký pohřeb si ovšem museli pozůstalí všude připlatit. Bohatou škálu různých typů pohřbů a s nimi spjatých poplatků uvádí v duchovní tabele kněz z německojazyčné farnosti Karle u Svitav: za velký pohřeb dostával kněz pět až šest zlatých, za střední tři až čtyři zlaté, za skromný pohřeb se mší svatou dva zlaté, za malý pohřeb jeden zlatý a třicet krejcarů, za pohřeb bez mše čtyřicet šest krejcarů. V některých farnostech rozlišovali i pohřby dítěte, za ty kněz vybíral obvykle třicet krejcarů, v případě nejchudších klesla požadovaná částka i na osmnáct krejcarů. Příjmy učitelů z pohřbů se mnohdy blíží principu třetinové štóly. Například v Českém Dubu dostával učitel za větší pohřeb čtyřicet pět krejcarů až jeden zlatý, za pohřeb malého dítěte sedm až osmnáct krejcarů, v Rychnově za velký pohřeb jeden zlatý, za malý třicet krejcarů, v Hodkovicích třicet šest krejcarů, doprovázela-li jej zpívaná mše, pak dalších dvacet čtyři krejcarů. Učitel v Karle obdržel za velký pohřeb jeden zlatý a třicet krejcarů, za střední padesát devět krejcarů, za pohřeb bez vigilie třicet krejcarů, za malý pohřeb dvacet čtyři krejcarů, za pohřeb bez mše dvacet jedna krejcarů. Podobně rozdělené do kategorií byly pohřby v Jablonném v Podještědí, učitel zde za pohřeb 1. třídy obdržel jeden zlatý a dva krejcary, za pohřeb 2. třídy čtyřicet osm krejcarů, za pohřeb 3. třídy třicet krejcarů, zatímco taxa pro faráře se údajně nelišila (čtyřicet pět krejcarů). V řadě menších lokalit však byly příjmy učitelů za pohřeb nižší, v Nové Vsi u Chrastavy dvanáct krejcarů, v Osečné údajně pouhé čtyři krejcary. Za přečtení ohlášek obvykle dostával poplatek pouze kněz, většinou se výše poplatku neuvádí, v Karle to bylo osmnáct krejcarů.[5]

Uvedené údaje z několika farností jsou poměrně ojedinělé, většina kněží v tabele z roku 1713 nerozepisuje výši poplatků za jednotlivé obřady a uvádí u faráře i u učitele jen roční sumu získaných štólových poplatků. Ze sumárních údajů bohužel většinou není jasné, zda kněží do štóly zahrnují i prostředky získané z koledy, výjimečně tam mohou být u učitelů zahrnuty i některé další příjmy, a to samozřejmě může

5 Tamtéž.

daný údaj výrazně zkreslit. Celkově platí, že čím chudší vikariát, tím menší podíl příjmů ze štóly měl učitel v porovnání s knězem. V chudých vikariátech Ledeč nad Sázavou a Neveklov mívali učitelé jen šestinu, sedminu, případně někdy i desetinu financí z celkové sumy štólových poplatků, relativně velký nepoměr mezi příjmy faráře a učitele nalezneme také na Rakovnicku, Berounsku, Českodubsku a v polenském vikariátu. Trochu lepší situace (zhruba čtvrtinová, výjimečně i třetinová štóla pro učitele) byla dle pramenů na Plzeňsku a Pardubicku, zhruba čtvrtinová až pětinová ve východním okolí Prahy (tehdejší uhříněveský vikariát). Za pozornost jistě stojí skutečnost, že princip třetinové štóly se uplatňoval v některých německojazyčných oblastech, například v nejzápadnější části Rakovnicka (Děkov, Kolešovice, Oráčov), v severozápadní části vikariátu Dobrovice (Doksy, Dubá, Kruh) i v horských oblastech Hradecka (Nebeská Rybná s filiálním Kačerovem, Rokytnice v Orlických horách). Zda se tyto odlišnosti týkaly celého území daleko později označovaného jako Sudety, není zatím jednoznačně prokazatelné, bylo by třeba podrobněji zpracovat údaje ze Žatecka a Loketska, malá sonda na Litoměřicku by tezi o lepším postavení učitelů v německojazyčných oblastech Čech spíš potvrzovala (naopak některé údaje z Liberecka tomu nenasvědčují). Ostatně i výše zmíněné Králíky a Kladská kotlina (se zjevně přiznanou třetinovou štólou) byly osídleny takřka výhradně německojazyčným obyvatelstvem.[6]

Uveďme alespoň některé konkrétní případy výše štóly kněze a učitele, nejprve z měst, poté z venkova, na základě sondy do několika vybraných vikariátů (ledečského, poděbradského, uhříněveského, hořovického a plzeňského, pochopitelně s rámcovým přihlédnutím k údajům z dalších regionů). Není bohužel možné uvést veškeré údaje

6 Tamtéž, sign. B 15/18, i. č. 1407, Čáslavsko, vikariát Ledeč nad Sázavou; sign. B 15/21, i. č. 1410, Vltavsko, vikariát Neveklov; sign. B 15/23, i. č. 1412, Rakovnicko, vikariát Zbečno; sign. B 15/22, i. č. 1411, Podbrdsko, vikariát Hořovice; sign. B 15/1, i. č. 1390, Chrudimsko, vikariát Pardubice; sign. B 15/17, i. č. 1406, Čáslavsko vikariát Polná; sign. B 14/25, i. č. 1385, Plzeňsko, vikariát Plzeň; sign. B 15/10, i. č. 1399, Kouřimsko, vikariát Uhříněves; sign. B 15/7, i. č. 1396, Boleslavsko, vikariát Dobrovice; Tereziánský katastr, spisy, Hradecko, kart. 314, i. č. 1051, Rychnov nad Kněžnou, panství, farnost Nebeská Rybná..

v nějaké přehledné tabulce, protože část farářů údaje neuvádí nebo je poznamenává jen jednotlivě po jednotlivých typech obřadů a bez jejich celkového počtu, tedy bez sumárně získaného finančního obnosu. Abychom si dokázali představit reálnou výši příjmů, uveďme některé dobové cenové údaje. Na konci 17. století stála husa přibližně patnáct krejcarů, kachna osm krejcarů, kuře čtyři krejcary, tři až čtyři vejce jeden krejcar. Šedesáti krejcarům odpovídal jeden zlatý. Šafář ročně vydělal podle velikosti dvora a jeho polohy (u Prahy byly vyšší výdělky) osmnáct až dvacet pět zlatých, kuchařka deset až dvanáct zlatých, pacholek (starší čeledín) dvanáct až osmnáct zlatých (výše zmíněný pacholek z Morašic byl tedy z hlediska platu podhodnocen), k tomu na rozdíl od učitelů dostávali pravidelnou stravu. Všechny údaje jsou uváděny z hlediska příjmů za jeden rok.

Podle údajů duchovní tabely z roku 1713 výše štóly ve městech podezřele kolísá u kněží a ještě více u učitelů. V Poděbradech přiznává tamní děkan 180 zlatých štóly pro sebe a jen 20 zlatých pro učitele, v sousedním Nymburku měl děkan ze štólových poplatků o něco méně, 130 zlatých, dva učitelé s varhaníkem dostávali z těchto poplatků (ale možná i s finančním příspěvkem města) úhrnem 110 zlatých. V nedalekém Českém Brodu pozorujeme podobnou situaci jako v Nymburce, farář dle údajů tabely získával ze štólových poplatků 184 zlatých, místní učitel si s varhaníkem dělili 96 zlatých. Situace v Kouřimi naopak v případě udaných příjmů učitele připomíná Poděbrady, u faráře je uvedeno 95 zlatých, u učitele jen 15 zlatých. Naprosto propastný rozdíl mezi štólovými poplatky pro faru a pro školu je uveden v Kostelci nad Černými lesy, farář zde dostával až neuvěřitelnou částku 251 zlatých, učitel pouze 7 zlatých.[7] Velké nepoměry mezi štólovými příjmy jsou patrné i v dalších městech kraje Kouřimského, v Brandýse nad Labem měl farář 120 zlatých a učitel jen 20 zlatých, ještě větší nepoměr je uveden v Kostelci nad Labem, farář 176 zlatých, učitel 12 zlatých, 3 zlaté tu

7 Tamtéž, APA I., tabela 1713, sign. B 15/12, i. č. 1401, Kouřimsko, vikariát Poděbrady.

dostával učitelský mládenec a 11 zlatých varhaník, u něhož ovšem podíl na výuce můžeme předpokládat jen velmi okrajově.[8]

Velký rozdíl byl i mezi štólou děkana (okrskového vikáře) a učitele v Hořovicích v Podbrdském kraji, okrskový vikář si zde přišel na 150 zlatých, učitel dostal jen 23 zlatých a 36 krejcarů (k tomu ovšem město vyplácelo učiteli dalších 23 zlatých a 20 krejcarů), oproti tomu v Berouně měl farář 70 zlatých a učitel 60 zlatých (zde ale pravděpodobně i s koledou a s příjmem od města).[9] Naprosto mimořádné byly příjmy ze štóly v Plzni, arciděkan získával 200 zlatých, každý ze čtyř kaplanů 100 zlatých, z učitelů magistr 60 zlatých, kantor 54 zlatých, učitelští mládenci každý 25 zlatých a varhaník 17 zlatých. Plzeňská farnost a zdejší farní škola ovšem představují naprosto výjimečný příklad. Situace v sousedních Rokycanech byla daleko bližší jiným krajům, farář tu u svých příjmů uvedl 130 zlatých, u každého ze dvou učitelů 22 zlatých. V Přešticích farář přiznal jen 50 zlatých, u učitele pouhých 9 zlatých a k tomu sud piva. V Blovicích farář získával ze štóly 90 zlatých (k tomu 7 zlatých a 30 krejcarů z koledy a stejnou částku si dle vlastního přiznání vykoledoval od místních Židů), učitel měl (asi i s koledou) 25 zlatých a 39 krejcarů.[10]

Štólové příjmy venkovských učitelů (ale většinou i kněží) jsou ovšem ještě výrazně nižší. V poměrně bohatém poděbradském vikariátu uvedl farář v Činěvsi 50 zlatých, u učitele jen 10 zlatých, ve Skramníkách měl farář 100 zlatých, učitel 15 zlatých, v Dobřichově kněz 50 zlatých, učitel 13 zlatých (celkem tu kantor obdržel se všemi dalšími příjmy 37 zlatých), v Solopyskách v témže kraji farář 70 zlatých a učitel pouhou desetinu, 7 zlatých.[11] V uhříněveském vikariátu získával ze štólových poplatků farář v Odoleně Vodě 36 zlatých, učitel 7 zlatých, v Proseku u Prahy farář 45 zlatých a učitel 10 zlatých, v Obříství farář 45 zlatých a 10 krejcarů a učitel 13 zlatých a 30 krejcarů, v Liblici u Mělníka kněz 45 zlatých

8 Tamtéž, sign. B 15/10, i. č. 1399, Kouřimsko, vikariát Uhříněves.
9 Tamtéž, sign. B 15/22, i. č. 1411, Podbrdsko, vikariát Hořovice.
10 Tamtéž, sign. B 14/25, i. č. 1385, Plzeňsko, vikariát Plzeň.
11 Tamtéž, sign. B 15/12, i. č. 1401, Kouřimsko, vikariát Poděbrady.

a učitel 10 zlatých.[12] V podstatně chudším vikariátu Ledeč nad Sázavou uvedl například onšovský farář příjem ze štólových poplatků 40 zlatých, u učitele pouze 5 zlatých, ve Smrdově (dnes Sázavka u Světlé nad Sázavou) farář 56 zlatých, u učitele pouhé 4 zlaté, v městečku Kácově farář 40 zlatých, u učitele 6 zlatých a 45 krejcarů.[13] V podobně chudém Podbrdsku administrátor v Osově přiznal pouhých 17 zlatých, u učitele se objevuje zanedbatelná částka 1 zlatý a 30 krejcarů, v Praskolesích farář 34 zlatých a u učitele uvedl 3 zlaté a 30 krejcarů, ve Slivici u Příbrami farář 80 zlatých a u učitele poznamenal jen rozmezí 8–10 zlatých.[14] V Plzeňském vikariátu například v Dýšině přiznal kněz 60 zlatých a u učitele 25 zlatých, ve Starém Plzenci farář 40 zlatých a u učitele uvedl 15 zlatých. I zde jsou patrny velké nepoměry v chudších částech vikariátu, v podhorském Mirošově získával farář ze štóly 80 zlatých a učitel 9 zlatých, v nepříliš bohaté farnosti Planá (u Plas) kněz 60 zlatých a učitel jen 3–4 zlaté.[15]

Jak už jsme konstatovali, nejhůře na tom obvykle byli z hlediska štólových poplatků učitelé u filiálních a k farnosti přivtělených kostelů. Například učitel v Mýtě (farnost Cerhovice v Podbrdsku) získával ze štólových poplatků pouhé 2 zlaté, učitel v sousedních Strašicích jen 1 zlatý a 30 krejcarů.[16] Učitel v Poříčanech u Českého Brodu (farnost Skramníky) si údajně přišel jen na 3 zlaté, zatímco jeho kolega v centru farnosti na 15 zlatých. Kantor ve Štolmíři rovněž na Českobrodsku (farnost Tuklaty) dostával ze štólových poplatků 4 zlaté, zatímco učitel ve škole u farního kostela 35 zlatých.[17] Jen ve výjimečných případech, kdy byla vesnice obklopující filiální nebo přivtělený kostel větší než ves farní, na tom byli učitelé v lokalitách mimo centra farností lépe než učitelé ve škole u farního kostela. Tak ve farnosti Křivsoudov získával kněz

12 Tamtéž, sign. B 15/10, i. č. 1399, Kouřimsko, vikariát Uhříněves.
13 Tamtéž, sign. B 15/18, i. č. 1407, Čáslavsko, vikariát Ledeč nad Sázavou.
14 Tamtéž, sign. B 15/22, i. č. 1411, Podbrdsko, vikariát Hořovice.
15 Tamtéž, sign. B 14/25, i. č. 1385, Plzeňsko, vikariát Plzeň.
16 Tamtéž, sign. B 15/22, i. č. 1411, Podbrdsko, vikariát Hořovice, farnost Cerhovice.
17 Tamtéž, sign. B 15/12, i. č. 1401, Kouřimsko, vikariát Poděbrady, farnost Skramníky, farnost Tuklaty.

v tomto regionu nevídaných 100 zlatých, křisoudovský učitel 15 zlatých, učitel v Čechticích u přivtěleného kostela 20 zlatých.[18] Podobně učitel v Kostelním Hlavně u Staré Boleslavi ve farnosti Předměřice měl o takřka 5 zlatých více než jeho předměřický kolega.[19]

Uvedené údaje se mnohdy zdají přesné, jakoby spočítané do posledního krejcaru, znovu je však třeba připomenout zájem faráře uvést vyžadované údaje kvůli chystanému zdanění co nejnižší. Protože za uvedení nesprávných údajů nebo za jejich zatajování hrozily kněžím poměrně vysoké finanční postihy (až čtyřnásobek zatajené částky), prakticky uvažující kněží a administrátoři zásadně rozlišovali mezi údaji konstantními, tedy každoročně se neměnícími a snadno v účtech dohledatelnými (například příjmy z církevních desátků nebo z tzv. železných krav), a příjmy a údaji každoročně se proměňujícími (například množství dobytka ve farním hospodářství nebo právě výše štólových příjmů). Tyto proměnlivé údaje bylo pochopitelně možné mírně upravit, aniž by případná revizitační komise měla větší šanci po roce nebo po dvou letech diferenci odhalit či bezpečně prokázat. Proto je třeba k mnohým uváděným údajům připočítat tu pět, tu třeba i patnáct procent, abychom dosáhli údajů více se blížícím realitě.

Přes veškerou badatelskou nejistotu ohledně přesnější výše příjmů a přes řadu nám neznámých a dnes mnohdy nedohledatelných skutečností je zjevné, že finanční prostředky pobělohorských učitelů (a zvláště těch venkovských) byly v naprosté většině případů zcela nedostatečné. Navíc prostory, které se svými rodinami obývali, byly zřejmě v mnoha případech problematické jak velikostí, tak i z hlediska nepříliš dobrého technického stavu školních budov. I když mnohdy vyučovali jen část roku a využívali zřejmě poněkud problematické výukové metody, zaslouží si náš velký obdiv. Většina z nich se zásadním způsobem podílela jak na zvyšující se gramotnosti českého obyvatelstva, tak i na tehdy stále se rozšiřujících znalostech hudby a hry na hudební

18 Tamtéž, sign. B 15/18, i. č. 1407, Čáslavsko, vikariát Ledeč nad Sázavou, farnost Křivsoudov.

19 Tamtéž, sign. B 15/10, i. č. 1399, Kouřimsko, vikariát Uhříněves, farnost Předměřice.

nástroje. Z těchto znalostí vyrostlo jak české písmáctví a mimořádný zájem městského i venkovského obyvatelstva o knihy, tak i proslulost Čechů coby výborných muzikantů. Odvažuji se tvrdit, že bez úsilí generací pobělohorských učitelů, bez husté sítě farních škol na přelomu 17. a 18. století a bez udržujících se kulturních tradic mezi generacemi by například Bedřich Smetana daleko později těžko prohlásil známou větu o tom, že v hudbě je život Čechů, ovčáci z kratonožského rodu Volných by si zaveršovali leda tak mezi loukami při svém stádu, František Josef Vavák by nenapsal své Paměti a mnohá ustanovení Všeobecného školního řádu Marie Terezie by dlouhá léta po svém vydání zůstávala jen nedostižnou vizí.

Archivní prameny

Archiv pražského arcibiskupství I., tabela 1713. Národní archiv Praha.

Archiv pražského arcibiskupství I., farářské relace z roku 1677 a z roku 1700. Národní archiv Praha

Tereziánský katastr, spisy, tabela 1713. Národní archiv Praha.

Literatura

BARTŮŠEK, Václav, 1978. Vývoj školství na Podblanicku. *Sborník vlastivědných prací z Podblanicka*. Vlašim a Benešov: Muzeum Podblanicka a Okresní archiv. Roč. 19, s. 185–212.

DVORSKÝ, František, 1886. *Paměti o školách českých. Listář školství českého v Čechách a na Moravě od l. 1598 do 1616 s doklady starší i novější doby.* Praha: F. A. Urbánek.

HANZAL, Josef, 1972. Nižší školy v Čechách v 17. a 18. století. *Muzejní a vlastivědná práce.* Praha: Národní muzeum. Roč. 10, č. 3, s. 152–170.

HEJNIC, Josef, 1974. Jihočeské školství v 15–18. století. *Jihočeský sborník historický*. České Budějovice, Jihočeské muzeum. Roč. 43, č. 2–4, s. 54–60.

HLAVÁČEK, Petr, 2025. *Kantoři Moravy a Slezska.* [online] [cit. 2025-02-01]. Dostupné z: http://petr-hlavacek.cz/cantores/.

KÁDNER, Otakar, 1923. *Dějiny pedagogiky. Díl II., Od renesance a reformace do konce století osmnáctého.* Praha: Unie.

MAUR, Eduard, 1993. Problémy farní organizace pobělohorských Čech v polovině 17. století. In: HLEDÍKOVÁ, Zdeňka (ed.). *Traditio et cultus. Miscellanea historica Bohemica.* Praha: Karolinum, s. 163–176. ISBN 80-70667621.

SLÁDEK, Miloš, 2025. *Gramotnost, farní školy a výuka náboženství v Čechách na přelomu 17. a 18. století.* Praha: Vydavatelství FF UK. ISBN 978-80-7671-182-2.

STUCHLÁ, Pavla, 2004. *Prachatický vikariát 1676–1750. Vybrané otázky církevní správy.* Praha: Vydavatelství FF UK. ISBN 80-73080826.

WIENDLOVÁ, Tereza, 2022. *Farnosti na Táborsku z pohledu přípravných spisů pro tereziánský katastr.* Praha. Bakalářská práce. Katolická teologická fakulta Univerzity Karlovy, katedra církevních dějin a literární historie.

WIENDLOVÁ, Tereza, 2025. Farní školy na Táborsku v roce 1713 z pohledu přípravných spisů pro tereziánský katastr. Historia scholastica. Roč. 11, č. 2, s. 233–242. ISSN 2336-680 X.

WINTER, Zikmund, 1901. *Život a učení na partikulárních školách v Čechách v XV. a XVI. století.* Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění.

ZICH, Leoš, 2017. *Farářské relace z radonického vikariátu z let 1676/77.* Diplomová práce. Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, katedra PVH a archivního studia.

ZUBER, Rudolf, 2003. *Osudy moravské církve v 18. století.* Díl II., Olomouc, Matice cyrilometodějská. ISBN 80-72661566.